

Irodalmi radikalizmus és felelősség Krasznahorkai László megszólalásaiban

Az irodalom egyik visszatérő kérdése az író és saját közössége közötti viszony. Vajon az alkotó feladata-e a nemzeti identitás megerősítése, vagy éppen ellenkezőleg: annak kritikai vizsgálata? A modern európai irodalom számos példát kínál arra, hogy a legnagyobb szerzők nem hízelegnek saját közegüknek, hanem gyakran kíméletlen élességgel tárják fel annak torzulásait.

„Az én Magyarországom a nyelv Magyarországa, és nem a huszároké. Mészszire kerültem a magyar világtól, a butasággal beszennyezett magyar fogalmától. Minden populizmusnak kitett államban szörnyű dolgok történnek, de semmi sem mérhető intenzitásában és brutalitásában ahhoz, ami Magyarországon zajlik. A manipulációnak ez a képessége a fertőzés forrása” – mondta Krasznahorkai László a *La Repubblica* című lapnak adott interjújában, ahol a tőle megszokott radikalizmussal boncolta a valóságot, a politikát és saját irodalmi súlyát. A 2025-ös irodalmi Nobel-díjas író hangsúlyozta, hogy számára a nyelv sokkal fontosabb közösségi keret, mint a nemzeti mítoszok vagy történelmi jelképek. Krasznahorkai egyik legfontosabb gondolata, hogy számára „Magyarország” nem politikai vagy történelmi kategória, hanem a nyelv tere. Ez a megközelítés a nemzeti identitás hagyományos fogalmának áthelyezését jelenti: a hangsúly a külső jelképekről a belső, nyelvi tapasztalatra kerül.

Ez az álláspont rokonítható Milan Kundera szemléletével, aki az irodalmat nem nemzeti, hanem európai dimenzióban értelmezte. Mindkét esetben a nyelv válik az egyetlen stabil közeggé egy instabil történelmi és politikai térben. Krasznahorkai interjúja ebbe a hagyományba illeszkedik, ugyanakkor sajátos radikalizmusával újra felveti a kérdést: hol húzódik a határ kritika és elutasítás, valamint irodalmi erő és retorikai túlzás között? Megszólalásai egyszerre képviselik a belső kritika hiteles hagyományát és a retorikai radikalizmus kockázatát; irodalmi erejük éppen abból fakad, ami vitathatóvá is teszi őket: a nyelv végletekig feszített használatából.

BALÁZS F. ATTILA (1954) költő, prózaíró, műfordító, szerkesztő, lap- és könyvkiadó, a budapesti AB ART Kiadó igazgatója. Legutóbbi kötetei: *Purificarte a través del amor* (Havanna, 2025), *Şeir məni yazir* (Baku, 2025), *minimal* (Bukarest, 2025), *Nimeni nu ne va jeli* (Bukarest, 2025).

A saját közösség radikális bírálata nem új jelenség. A magyar irodalomban Ady Endre versei mutatják meg ennek klasszikus formáját. Ady a „magyar ugar” képével a társadalmi és szellemi elmaradottságot ostorozza, mégsem lép ki teljesen abból a világból, amelyet bírál. Ez a különbség kulcsfontosságú: Ady kritikája belülről szól, feltételezi a közösséghez való tartozást, és nem szünteti meg a „mi” perspektíváját. Krasznahorkai esetében ez a belső viszony részben megmarad – elsősorban a nyelvhez való ragaszkodás révén –, de a hangnem gyakran elmozdul a kívülállás felé.

A túlzó, provokatív beszédmód az irodalomban gyakran tudatos eszköz. Az osztrák Thomas Bernhard műveiben például a saját társadalom totális elutasítása visszatérő motívum. Bernhard azonban ezt a radikalizmust irodalmi konstrukcióként alkalmazza: a túlzás nála stiláris elv. Hasonlóképpen Emil Cioran nemzetkritikája is rendkívül kemény, mégis filozófiai mélységű, mert nem pusztán elutasít, hanem értelmez és egzisztenciális szinten általánosít.

Krasznahorkai megszólalásai e két hagyomány között helyezkednek el: egyszerre hordozzák a retorikai túlzás eszközeit és a valóság radikális értelmezésének igényét. Kijelentései közül több irodalmilag rendkívül erős és hatásos:

- a nyelv mint „igazi haza” gondolata,
- a nemzeti mítoszok kritikája,
- a populizmus általános jelenséggé váló leírása.

Ezek a megállapítások továbbgondolhatók és illeszkednek az európai irodalmi hagyományhoz. Ugyanakkor más kijelentések – például az ország „tébolydaként” való leírása vagy a „fertőzés” metaforája – már a totalizáló beszédmód felé mozdulnak el. Itt a nyelv nem feltár, hanem lezár: nem differenciál, hanem egységesít.

A nagy irodalmi művek egyik alapvető sajátossága, hogy képesek megőrizni a valóság sokrétegűségét. A kritika akkor válik igazán hitelessé, ha nem a közösséget mint egészet ítéli meg, hanem annak belső ellentmondásait mutatja fel. Ebben az értelemben a differenciálás hiánya csökkenti a kritika érvényességét, és közelebb viszi a szöveget a retorikához, mint az irodalomhoz.

Krasznahorkai megszólalásai a modern irodalom egyik alapvető feszültségét jelenítik meg: a kötődés és elutasítás, a kritika és radikalizmus közötti ingadozást. A nyelvhez való ragaszkodása azt mutatja, hogy nem tud teljesen kívül kerülni azon a közegen, amelyet bírál, miközben beszédmódja gyakran a teljes elutasítás határáig jut. Ez az intenzitás egyszerre teszi lehetővé a valóság radikális megvilágítását, és hordozza magában a leegyszerűsítés veszélyét.

Az irodalom számára a kérdés végső soron nem az, hogy lehet-e így beszélni, hanem az, hogy az ilyen beszéd feltárja-e a valóságot, vagy elfedi annak összetettségét. Ahol a nyelv képes megőrizni a különbségeket, ott a radikalizmus megvilágít; ahol nem, ott inkább elhomályosít. A probléma ott kezdődik, ahol a kritika általánosítónak válik. Krasznahorkai több mondata már nem konkrét jelenségeket ír le, hanem egy egész országot és társadalmat foglal egységes,

negatív képbe. Az olyan kijelentések, mint hogy „Magyarország már nem egy ország, hanem egy tébolyda”, erős metaforikus töltettel bírnak, de egyúttal egyneműsítik a valóságot. Ezek a mondatok erősek, mert képszerűek, emlékeztetéseket és azonnali hatást váltanak ki, ugyanakkor vitathatók, mert a komplex társadalmi valóságot egyetlen, totalizáló képre redukálják. Itt a metafora már nemcsak értelmez, hanem ítél. Ma a „haza” szó már nem ugyanazt jelenti, mint korábban. Nem azért, mert eltűnt volna, hanem mert túl sok jelentés rakódott rá: jelszavak, indulatok, politikai használatok. Ilyenkor felmerül a kérdés: mi marad meg belőle?

Krasznahorkai válasza radikálisan egyszerű: a nyelv. Nem a történelem, nem a jelképek, nem a huszárok, hanem a nyelv az a tér, amelyben még létezni lehet. És mégis, amikor a jelenről beszél, a hang megváltozik. A nyelv sűrűbb lesz, a képek sötétebbek, a metaforák végleteesebbek. Egy ország „tébolydává” válik, a közösség homogén, nyomasztó tömbbé.

Ez a váltás nem véletlen. Számos példa akad az irodalomban arra, hogy az írók saját közegüket kemény szavakkal írják le. Ady „magyar ugara” sem kíméletes kép, ahogyan Bernhard Ausztriája sem az. De van egy különbség. Adynál a kritika mögött mindig ott marad egy belső kapcsolat. A hang vádló, de nem idegen. Nem mondja, hogy nincs köze hozzá – inkább azt sugallja, hogy éppen ezért beszél így. Bernhardnál viszont a túlzás tudatos irodalmi forma: ismétlések, monomániás kijelentések, totalizáló ítéletek alkotják prózájának szerkezetét. A radikalizmus itt stílus.

Krasznahorkai megszólalása e kettő között helyezkedik el. Nem tisztán irodalmi konstrukció, mint Bernhardnál, de nem is teljesen belső, fájdalmas kritika, mint Adynál. Inkább egy olyan beszédmód, amelyben a nyelv egyszerre akar feltárni és ítélni. És itt jelenik meg a probléma. Az ilyen mondatok erősek, de lezárják a jelentést. Nem hagynak teret a különbségeknek, kivételeknek, belső ellentmondásoknak.

Az irodalom egyik legfontosabb képessége éppen az, hogy különbséget tud tenni. Hogy megmutatja, ami nem egyforma. Amikor ez eltűnik, a nyelv elveszíti finomságát. Ezért különös a feszültség: az író, aki a magyar nyelv árnyaltságát hangsúlyozza, közben olyan mondatokat mond, amelyek ezt az árnyaltságot részben felfüggesztik. A kérdés így túlmutat az adott helyzeten: lehet-e úgy beszélni a saját közösségünkről, hogy közben ne egyszerűsítsük le azt? Vagy: lehet-e radikálisnak maradni anélkül, hogy igazságtalanná válnánk?

Nincs végleges válasz. De egy dolog bizonyos: az irodalom nem a kiegyensúlyozottság terepe. Nem kötelessége a nyugalom. Van azonban egy saját törvénye: a nyelv iránti hűség.

Krasznahorkai beszédmódja egyértelműen a retorikai radikalizmus felé hajlik. Ez értelmezhető erkölcsi gesztusként: az író nem hajlandó enyhíteni, mert a valóságot szélsőségesnek látja. De értelmezhető irodalmi stratégiaként is, amely tudatosan keresi a provokációt. A veszély az, hogy a retorikai erő felülírhatja a pontosságot.

Ha konkrétan vizsgáljuk kijelentéseit:

Irodalmilag erős gondolatok:

- a nyelv mint elsődleges közösségi tér,
- a nemzeti identitás ideologizálásának elutasítása,
- a populizmus általános jelenségként való kritikája.

Túlzó megállapítások:

- az ország teljes „tébolydaként” való leírása,
- a brutalitás egyedülállóságának hangsúlyozása,
- a „fertőzés” metaforája.

Ezek a mondatok erősek, de lezárják a párbeszédet, mert nem hagynak teret az árnyalatoknak. Az író szabadsága abban áll, hogy nem köteles kiegyensúlyozott lenni. De az irodalmi hitelesség azon múlik, hogy a megszólalás képes-e megőrizni a valóság sokrétűségét.

A kritika akkor válik igazán erőssé, ha:

- nem tagadja meg teljesen a közösséget,
- nem redukálja a valóságot egyetlen képre,
- és nem zárja ki más tapasztalatok lehetőségét.

Következtetés:

Krasznahorkai László megszólalásai egyszerre tanúskodnak mély kötődésről és radikális eltávolodásról. A nyelvhez való ragaszkodása azt mutatja, hogy nem tud – és talán nem is akar – teljesen kívül kerülni azon a világon, amelyet bírál. Ugyanakkor a retorikai túlzások azt jelzik, hogy ez a kapcsolat feszültséggel és konfliktusokkal terhelt. A végső kérdés nem az, hogy beszélhet-e így egy író a hazájáról, hanem az, hogy az ilyen beszéd feltár-e valamit a valóságból, vagy inkább elfedi annak összetettségét. Az irodalom ereje abban rejlik, hogy képes egyszerre kimondani az igazságot és megőrizni annak bonyolultságát. Ahol ez a kettő egyensúlyban marad, ott a radikalizmus nem rombol, hanem megvilágít.

Az eszme, hogy a nyelv (a mondat) az egyetlen hely, ahol még egyáltalán lehet létezni, nem Krasznahorkai László „találmánya”, hanem mélyen gyökerezik a német filozófiai és költői hagyományban. A gondolat legismertebb és talán legtömörebb megfogalmazása Martin Heidegger nevéhez fűződik: „Die Sprache ist das Haus des Seins” (A nyelv a lét háza). Heideggernél a nyelv nem egyszerű eszköz, hanem az a „hely”, ahol az ember létezik és otthonra talál. Ez nagyon közel áll ahhoz a gondolathoz, hogy „a nyelv az én hazám”.

A költői megfogalmazás azonban korábbi, és leginkább Friedrich Hölderlin világában gyökerezik. Nála jelenik meg erősen az a tapasztalat, hogy az ember igazi „lakhelye” a költői nyelv, különösen egy elveszített vagy megrendült világban. A szó szerinti kijelentéshez legközelebb Ludwig Wittgenstein jut: „Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt” (Nyelvem határai világom határait jelentik). Ez már szinte közvetlenül átfordítható abba a gondolatba,

hogy az ember „világa” (tehát hazája) a nyelvben van. A legközelebbi, szó szerint ehhez hasonló megfogalmazás Hannah Arendt-hez kapcsolódik: „Die Sprache ist meine Heimat” (A nyelv az én hazám). Ez különösen fontos nála, mivel emigrációban élt, és a német nyelv jelentette számára az „otthont”.

Krasznahorkai ezt a hagyományt folytatja és fogalmazza újra, nem pedig létrehozza. Arendtnél a nyelv: identitás, emlékezet, kultúra. Heideggernél a nyelv: a lét feltárulása. Krasznahorkainál a nyelv utolsó menedék és mesterségesen fenntartott rend.

Fazekas István: A levél morfológiája, 2023 (digitális felvétel)